

Ялова О. В.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри мовної підготовки
Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна*

НОРМАТИВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПИТАННЯ ДЕРЖАВНОЇ МОВИ У ГАЛУЗІ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Питання функціонування української мови та її застосування у всіх сферах суспільного життя незалежної України на всіх етапах її існування було пов'язане з політикою і стояло гостро. Періодично робилися намагання унормувати цю проблему законодавчо, проте вони не мали значних успіхів для її докорінного вирішення. Набравши чинності, Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 16 липня 2019 року, став найважливішою ознакою становлення сучасної української державності в утвердженні незалежності України, згуртовуючи українців у захисті своєї гідності і свободи. Із початком повномасштабного вторгнення російської федерації на територію нашої держави мільйони українців переоцінили свій суспільний і духовний рівень, відчули своє національне ототожнення. Зараз відбувається потужний стимул ментальних змін загальнонаціональної самоідентифікації, що реалізується у підтримці української мови як єдиної державної. Беручи до уваги те, що мова є визначальним чинником національної ідентичності, упорядковувачі мовної політики в галузі освіти повинні приймати принципові рішення щодо мови викладання в закладах освіти всіх рівнів з урахуванням не лише технічної реалізації, а й геополітичних векторів.

Мовна політика за часів незалежності України, яка проводилася до 2019 року, була доволі лояльною, що призвело до піднесення й утвердження інших національних мов, зокрема російської, тим самим створивши загрозу для розвитку української мови, освіти, культури. Тому основним завданням нашого дослідження є характеристика мовної політики періоду незалежності України та виконання мовного законодавства в освіті у зазначений період, а також змін статусу української мови як державної на законодавчому рівні, що сприяє навчанню за освітніми рівнями всіх здобувачів освіти незалежно від національності.

Національна політика кожної демократичної країни ґрунтується на підтвердженні мовно-культурного статусу, задоволенні етнокультурних і мовних інтересів народу. Водночас надання українській мові статусу

державної є визначальним і ключовим атрибутом у розбудові України як незалежної держави. Подальший розвиток нашої держави паралельний із змінами в українському освітньому просторі, який має бути орієнтований на модернізацію структури та методів навчання. Зростання інтелектуального потенціалу її громадян. Сьогодні в Україні в усіх закладах освіти навчальний процес здійснюється українською мовою, що регламентовано законами України «Про освіту» [1], «Про забезпечення функціонування української мови як державної» [2], Конституцією України [3], державними стандартами всіх рівнів освіти.

Тривалий час державна мовна політика України в освітній сфері реалізовувалася згідно з анархічними нормами Закону України «Про освіту» від 23 травня 1991 року № 1016-XII, ст.6 якого, ґрунтуючись на ст. 25 Закону Української РСР «Про мови в Українській РСР» (1989 р.), зазначала, що громадяни української РСР мають невід’ємне право вільно обирати мову навчання, а також гарантувати кожній дитині право «на виховання і одержання освіти національною мовою. Це право забезпечується створенням мережі дошкільних установ та шкіл з вихованням і навчанням українською та іншими національними мовами. Вільний вибір мови навчання є невід’ємним правом громадян». Здогадатися, яким переважно був тоді вибір громадян стосовно вибору мови виховання і навчання дітей не складно. Як відомо, українську мову скасовували, локалізували і обмежували упродовж багатьох століть, і хоча згадані вище норми надавали офіційну змогу здобувати освіту українською мовою, проте за законом дозволялося навчатися й іншими мовами, що применшувало, а то й знищувало пріоритетність української мови. Вище зазначений закон втратив свою чинність 10 серпня 2012 року через свою неконституційність.

3 липня 2012 з порушення норм Конституції України було ухвалено Закон України «Про засади державної мовної політики» № 5029-VI [4], за яким здобувати освіту уможлиблювалося як державною, так і регіональними мовами національних меншин.

Ухвалений 25 квітня 2019 р. Верховною Радою України Закон «Про забезпечення функціонування української мови як державної» № 2704-VIII є найважливішим кроком у реалізації державною мовної політики в Україні, який спрямовується на мовну безпеку країни, потребуючи при цьому пильної уваги фахівців усіх галузей науки, зокрема гуманітарної. Цей закон значно посилює статус української мови в державі й освітньому просторі, виокремлюючи при цьому державотворчу та інтеграційну функції мови та підкреслює відмежування її від асимілятивної політики агресорів, яка спрямована на спотворення української мовно-культурної та мовно-освітньої сфери.

Із набранням чинності Закону України «Про освіту» від 05.09.2017 р. № 2145-VIII, зокрема Статті 7 «Мова освіти [1], в Україні можуть бути створені належні правові можливості для реалізації статті 10

Конституції України про статус української мови як державної. Також ст. 7 вказаного закону містить правові приписи, покликані забезпечити реалізацію частини п'ятої статті 53 Конституції України щодо права нацменшин на освіту рідною мовою у навчальних закладах України [5].

Водночас існує вірогідність усунення сумнівних змін до статті 7 «Мова освіти» Закону про освіту через критику цієї статті з боку таких держав, як Угорщина, Румунія, Болгарія, Греція та ін. Так, 15.09.2017 р. опублікована заява Міністра освіти і науки Л. Гриневич про намір спрямувати на експертизу до Ради Європи мовну статтю Закону про освіту. На думку Л. Гриневич, це необхідно для того, щоб підтвердити відсутність порушень міжнародних зобов'язань Україною [6].

У ст. 7 Закону про освіту законодавець фактично відтворив резолютивну частину рішення Конституційного Суду України, сформулювавши положення про те, що особам, які належать до національних меншин, гарантується право на навчання мовою відповідної національної меншини поряд з державною мовою для здобуття дошкільної і початкової освіти. Вказані положення узгоджуються з п. 12 Гаазьких рекомендацій, у яких зазначається, що «...в ідеалі предмети у початковій школі мають викладатися мовою нацменшини. Викладання мови нацменшини як предмета має здійснюватися на постійній основі... Наприкінці цього періоду кілька предметів практичного або нетеоретичного характеру мають викладатися недержавною мовою» [7].

Щодо другого рівня базової середньої освіти у п. 13 Гаазьких рекомендацій міститься наступне: «У середній школі значна частина навчального матеріалу має викладатися мовою меншини. Викладання мовою меншини як предмета має здійснюватися на постійній основі. Державна мова також повинна бути предметом постійного викладання, бажано вчителями, які володіють двома мовами і добре знають рівень культурної та мовної підготовки дитини. Протягом цього періоду необхідно поступово збільшувати кількість предметів, які викладаються державною мовою» [Там само].

На нашу думку, вказане узгоджується зі ст. 7 Закону України про освіту, правові приписи якого передбачають можливість використання мов нацменшин в освітньому процесі на всіх рівнях освіти, хоча й з перевагою державної мови. Підтвердженням цього є положення частини 4 статті 7 Закону про освіту, де вказується, що у закладах освіти, відповідно до освітньої програми, можуть викладатися одна або декілька дисциплін двома чи більше мовами – державною мовою, англійською мовою, іншими офіційними мовами Європейського Союзу [1].

Окрім законодавчих документів в галузі освіти варто звернути увагу на регулювання мовного питання державними стандартами освіти відповідного рівня. Так, у новій редакції Базового компоненту дошкільної освіти як Державний освітній стандарт, затверджений наказом МОН України від 12 січня 2021 р. № 33, за освітнім напрямком

«Мовлення дитини» зазначається, що «дитина розуміє, що в Україні українська мова є державною; усвідомлює звуковий склад рідної мови, спираючись на фонематичний слух і мовленнєве дихання, а також ефективно спілкується рідною мовою, свідомо намагається говорити виразно і правильно, чітко вимовляючи звуки і слова відповідно до орфоепічних норм української мови» [8].

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до Державного стандарту початкової освіти від 24 липня 2019 р. № 688 вимогою до обов'язкових результатів навчання та ключових компетентностей здобувачів освіти є «вільне володіння державною мовою, що передбачає уміння усно і письмово висловлювати свої думки, почуття, чітко та аргументовано пояснювати факти, а також любов до читання, відчуття краси слова, усвідомлення ролі мови для ефективного спілкування та культурного самовираження, готовність вживати українську мову як рідну в різних життєвих ситуаціях» [8, там само].

Мовне питання в Державному стандарті базової середньої освіти, затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898 відображено у ключових компетентностях на рівні вільного володіння державною мовою [9]. А саме: уміння комунікувати усно і писемно, ґрунтуючись на нормах сучасної української літературної мови, оперуючи лексико – граматичними ресурсами; опрацюванні інформації з різних джерел, критичному осмисленні та застосуванні мови в усній і писемній формах, обстоюванні власних поглядів і національних цінностей; усвідомленні цінності української мови як мови взаємодії на всій території держави.

Державний стандарт професійної (професійно-технічної) освіти, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 20 жовтня 2021 р. № 1077 [10], а також державні стандарти фахової передвищої освіти, фахової вищої освіти, реалізуючи мовне питання, керуються ст. 7 Закону України «Про освіту», у якому зазначається, що «мовою освітнього процесу в закладах освіти є державна мова, а також особам, які належать до корінних народів, національних меншин України, іноземцям та особам без громадянства створюються належні умови для вивчення державної мови».

Отже, на нашу думку, правові приписи передбачають можливість використання мов нацменшин в освітньому процесі на всіх рівнях освіти, хоча й з перевагою державної мови. А чинне законодавство відповідно до ст. 188-52 Кодексу України про адміністративні правопорушення передбачає відповідальність за порушення вимог Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» у галузі освіти, культури, науки тощо у вигляді «накладання штрафу від двох до трьохсот неоподаткованих мінімумів доходів громадян або попередження, якщо порушення вчинене вперше».

Список використаних джерел:

1. Про освіту: Закон України від 05 вересня 2017 № 2145-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
2. Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України від 25 квітня 2019 №2704-VIII (редакція від 11.09.2020). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>
3. Конституція України від 28 червня 1996 року, № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. С. 141.
4. Про засади державної мовної політики: Закон України від 03.07.2012 № 5029 – VI // Верховна Рада [ВР] України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/schow/5029-17>
5. Володимир Марковський, В'ячеслав Шевченко. Проблеми та перспективи реалізації статті 7 про мову освіти Закону України «Про освіту». *Вісник Конституційного Суду України*. № 6 /2017. С. 51–63.
6. Лілія Гриневич: новий Закон «Про освіту» розширює можливості українських дітей, які належать до нацменшин, для отримання освіти та сприяє реалізації їхніх конституційних прав. URL: <http://mon.gov.ua/usinovini/2017/09/15-liliya-grinevich-novij-zakon>
7. Гаазькі рекомендації щодо прав національних меншин на освіту. URL: <http://www.osce.org/uk/hcnm/3294?download=true>
8. Про внесення змін до державного стандарту початкової освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 24.07.2019 № 688 // Урядовий портал : офіц. сайт. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/provnesennya-zmin-do-derzavnog-688>
9. Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 № 898 //ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-n>
10. Про деякі питання державних стандартів професійної (професійно-технічної освіти): Постанова Кабінету Міністрів України від 20 жовтня 2021 № 1077.
11. Чорний І. В., Єльнікова Н. І. Правове регулювання української мови як державної в українській освітній сфері. *Право і бізнес*. 2023. № 1(88), С. 88–98.
12. Куць Ю.О., Сергєєва О.Ю. Сучасна державна мовна політика України: Європейський вимір. *Теорія та практика державного управління*, 2019. № 3. С. 16–23.